

ЛІТЕРАТУРА

1. Божович Л. Личность и ее формирование в детском возрасте : психологические исследования / Л. Божович. – М. : Просвещение, 1968. – 464 с.
2. Вербицька П. Громадянське виховання учнівської молоді : сучасні аспекти розвитку : [монографія] / П. Вербицька. – К. : Генеза, 2009. – 384 с.
3. Основи практичної психології : [підручник] / В. Панок, Т. Титаренко, Н. Чепелева та ін. – К. : Либідь, 1999. – 536 с.
4. Як будувати власне майбутнє : життєві завдання особистості : [наук. монографія] / [Т. Титаренко, О. Злобіна, Л. Лепіхова та ін. ; за наук. ред. Т. М. Титаренко] ; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної і політичної психології. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2012. – 512 с.
5. Maddi, Salvatore R., and Khoshaba, Deborah M. Hardiness and Mental Health / S. R. Maddi, D. M. Khoshaba // Journal of Personality Assessment. – 1994. – Oct. – v63. – n2. – P. 265 – 274.
6. Maddi S. Developmental value of fear of death / S. Maddi // Journal of mind and behaviour. – 1980. – № 1. – P. 85 – 92.

Олена Остапчук,

канд. пед. н., ст. викладач,
Житомирський державний
університет імені Івана Франка

АНАЛІЗ ЧИННИКІВ ГЕНДЕРНО-ОБУМОВЛЕНОГО НАСИЛЬСТВА У СЕРЕДОВИЩІ ПІДЛІТКІВ

У статті визначено особливості соціалізації неповнолітніх та психологічні передумови підліткового віку, що зумовлюють необхідність тендерного виховання; обґрунтовано доцільність виховних зусиль в контексті протидії тендерному насильству серед підлітків.

Olena Ostapchuk

THE ANALYSIS OF FACTORS OF GENDER-BASED VIOLENCE AMONG TEENAGERS

The article examines the particularities of teenagers' socialization and psychological conditions of juvenile age which entail the necessity of gender education. It proves the necessity to make educational efforts to stop gender violence.

Актуальною на сьогодні є проблема гендерно-зумовленого насильства, що чиниться як у сім'ї, так і в інших суспільних інституціях. Дані дослідження, проведеного у чотирьох областях України (Вінницькій, Кіровоградській, Київській, Черкаській), свідчать про те, що найчастіше дівчата і хлопці підліткового віку зазнають насильства стосовно себе саме у школі або знають про такі випадки щодо своїх однолітків. Причому дівчата більше страждають від психологічного насильства (образи, прізвиська, бойкотування), хоча відсоток здійснюваного щодо них фізичного насилля (46%) теж є достатньо високим; хлопці частіше зазнають двох видів насильства – психологічного і фізичного [2, с. 10]. Відповіді респондентів також підтвердили існування сексуального насильства щодо дітей: 15,8% педагогів зауважили, що учні, з якими вони працюють, зазнають сексуальних домагань, 2% – наголосили, що діти зіштовхуються з цими діями у школі; у своїх відповідях підлітки теж вказали на цю ситуацію.

Враховуючи інтимність та прихованість цього явища, дослідники припускають, що реальна поширеність сексуального насильства значно вища і потребує превентивних заходів. Респонденти відзначили високий рівень проявів насильства, яке здійснюється групою дітей, що свідчить про становлення девіантних форм поведінки у групових об'єднаннях. Наведені дані також свідчать про несформовані механізми стримування фізичної агресії в учнів, про недостатню увагу до таких ситуацій з боку оточуючих, а також про потребу популяризації асертивної поведінки, способів мирного розв'язання конфліктних ситуацій, толерантного ставлення один до одного.

Російські вчені Г. Бреслав, Б. Хасан звертають увагу на особливу конфліктогенну ситуацію: у молодшому підлітковому віці: дівчата домінують фізично, інтелектуально й соціально, причому, з огляду на новий психосоматичний стан, вони пред'являють певні вимоги, в тому числі й до представників іншої статі. Проте в однолітків-хлопців ці вимоги не знаходять відповідного розуміння, що призводить до уникання спілкування з дівчатами. У дівчат молодшого підліткового віку спостерігається суперечливе подвійне ставлення до хлопців-ровесників: з одного боку – ігнорування, демонстративне відокремлення від них, з іншого – прагнення спільного навчання і взаємодії [1, с. 66]. З цими обставинами автори пов'язують виникнення значної кількості конфліктів шкільного життя (внутрішні, міжособистісні, в колективі, з дорослими та ін.), де спрацьовує компенсаторний механізм, який певною мірою спонукає хлопців до девіантних форм поведінки захисного та самостверджувального типу.

До основних систем соціальної ситуації розвитку підлітка науковці відносять: систему «підліток – дорослий», у межах якої відбувається формування соціальної зрілості та визначення особливостей перехідного етапу від дитинства до дорослості; систему «підліток – ровесник», що сприяє самоствердженню та накопиченню досвіду міжособистісної взаємодії. Діяльність підлітків повсякчас спрямована на утвердження почуття дорослості, що супроводжується сензитивністю до засвоєння цінностей, норм, способів поведінки, які існують у світі дорослих. Це насамперед проявляється в наслідуванні зовнішніх форм поведінки (мода в одязі, зачіски, прикраси, косметика, манера поведінки, способи відпочинку, захоплення). З огляду на конотації ідеалу справжніх чоловіка і жінки, хлопці-підлітки наслідують того, хто поводить себе «як справжній чоловік», дівчата – тих, хто виглядає «як справжня жінка».

Соціальні психологи переконані, що традиційні гендерні ролі обмежують розвиток особистості і породжують соціальну нерівність. Але саме вони найчастіше пропонуються підростаючому поколінню, в тому числі й підліткам, для засвоєння. Гендерні ролі, норми та цінності світу дорослих передаються підліткам, як безпосередньо, так і опосередковано. До негативних наслідків виховання хлопців відповідно до традиційної гендерної ролі науковці відносять: обмежене емоційне життя, складність у встановленні близьких стосунків з іншими людьми, страх втратити контроль над собою, перенапруження, і як результат – високий рівень агресії, алкоголізації, наркоманії, самогубств [4, с. 329]. До негативних наслідків виховання дівчат, відповідно до традиційної гендерної ролі можна віднести: культивування поступливості, пасивності, залежності, формування мотиву боязні успіху, а, радше, уникнути невдачі.

Групи однолітків досить часто закріплюють стереотипи поведінки, у тому числі й гендерні. На думку Майкла С. Кімела, негативні наслідки хлопчачої агресивності сягають апогею у стосунках з іншими хлопцями-ровесниками, коли вони починають виставляти напоказ свою маскулітність і хизуватися нею серед своїх товаришів. Автор наголошує на потребі критичного ставлення до «хлопчачої культури», оскільки спосіб, у який ми виховуємо хлопчиків, «спричиняється до надягання ними «маски маскулітності» [3, с. 249]. Тобто, проблема соціалізації хлопців підліткового віку полягає в тому, що образ чоловіка конструюється крізь призму сили та агресивності, тому хлопці зумисно створюють небезпечні ситуації для прояву цих якостей.

Причому прагнення відповідати соціально сконструйованому ідеалу для хлопчика є не стільки внутрішньою потребою, скільки суспільною нормою. Науковці доводять, що внаслідок дії цих норм у чоловіків знижується рівень тривалості життя, погіршується здоров'я, виникають міжособистісні проблеми, стресові ситуації, внутрішні конфлікти, формується занижена самооцінка, унеможливується вираження почуттів, виникають перешкоди в процесі самореалізації, вони дистанціюються від сім'ї і часто вдаються до насилля.

Р. Немов вказує на те, що хлопці є більш схильними до прояву агресивності, ніж дівчата. Це, зокрема, пояснюється тим, що володіння певними, близькими до агресивних формами поведінки заохочується у хлопців, а у дівчат – забороняється. Образ чоловіка, як захисника і воїна, формує соціально-особистісний стереотип. Дівчатам із раннього віку категорично забороняється поводитися агресивно, оскільки жіночий соціально-психологічний стереотип передбачає протилежні агресивності якості: доброта, м'якість, співпереживання, співчуття тощо. Також причиною агресивної поведінки дітей і підлітків часто є: демонстрація подібних зразків поведінки батьками; перегляд кінофільмів і телепередач, в яких герої, вдаючись до агресивності, досягають успіху [5, с. 154].

Науковці звертають увагу на чинники суїцидальної поведінки підлітків, які мають гендерний аспект: проблеми у сім'ї (насилля, погані відносини між її членами, нездатність продуктивного обговорення сімейних труднощів, розлучення), відвернення однолітків, розрив стосунків з коханою людиною, конфлікти, небажана вагітність, аборт і його наслідки, зараження ВІЛ/СНІДом або хворобами, що передаються статевим шляхом [6, с. 43].

Комплекс цих проблем потребує вирішення, педагогічних зусиль як сім'ї, так і школи. Сім'я – місце, де закладаються основи виховання, в тому числі, й погляди на роль жінок і чоловіків у суспільстві, демонструються домінуючі чи егалітарні засади взаємодії. Досліджуючи механізми сімейної соціалізації в умовах нестабільного соціокультурного середовища, учені зауважують, що, чим краще підліток навчається вирішувати проблеми у власному оточенні, тим легше він здатний переживати стрімкі зміни та непередбачуваність світу в дорослому віці.

Оскільки загальна середня освіта має на меті всебічний розвиток дитини як особистості, то вона має підстави і необмежені можливості щодо реалізації ідеї гендерної рівності, використання потенціалу гендерного виховання. У школі суб'єкти гендерного виховання – це вчителі-предметники, класні керівники, соціальні педагоги, психологи, адміністрація навчального закладу. Справедливе та рівне ставлення до дітей під час навчально-виховного процесу сприяє засвоєнню ними принципу егалітарності на безпосередніх прикладах, і, навпаки, упереджене ставлення до однієї з гендерних груп закріплює уявлення про нерівні можливості статей.

У зв'язку з цим зростає роль соціального педагога як фахівця, обізнаного із особливостями та закономірностями суспільного життя. Соціальний педагог, з одного боку, покликаний допомогти вихованцям адаптуватись до мінливих соціальних умов, обрати життєву стратегію відповідно до власних здібностей та прагнень, з іншого – сприяти розвитку навичок творчого перетворення дійсності. Аналіз гендерних проблем підлітків та сензитивність підліткового періоду для розвитку міжстатевої толерантності, рівноправності, паритетності, соціальної активності свідчить про необхідність зусиль педагогів з гендерного виховання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бреслав Г. Половые различия и современное школьное образование / Г. Бреслав, Б. Хасан // Вопросы психологии. – 1990. – № 3. – С. 64–69.
2. Дубровська Є. Насильство в школі : аналіз проблеми та допомога, якої потребують діти та вчителі у її розв'язанні / Є. Дубровська, М. Ясеновська, М. Алексєєнко – К. : СП «Інтертехнодрук», 2009. – 34 с.
3. Кімміл М. С. Гендероване суспільство / Майкл Кімміл ; [пер. з англ.] – К. : Сфера, 2003. – 490 с.
4. Кравець В. П. Гендерна педагогіка : [навчальний посібник] / В. Кравець. – Тернопіль : Джура. – 2003. – 416 с.
5. Немов Р. Психологія : учеб. [для студентов высш. пед. учеб. заведений] : в 3 кн. / Р. Немов. – [3-е изд.]. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1997. – Кн. 2. – 608 с.
6. Рибалка В. Психологічна профілактика суїцидальних тенденцій в учнівській молоді / В. Рибалка // Практична психологія та соціальна робота. – 2007. – № 10 – С. 42–52.

Ірина Періг,

канд. психол. н., доцент,
Тернопільський національний
технічний університет
імені Івана Пулюя

ПРОБЛЕМИ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ

У статті актуалізується своєрідність внутрішнього світу та емоційна вразливість обдарованих дітей, нестандартність їхньої поведінки, описуються труднощі соціалізації та конкретні проблеми самореалізації.

Iryna Perih

PROBLEMS OF THE GIFTED CHILDREN

The article outlines the particularities of inner world and emotional vulnerability of the gifted children, their non-standard behaviour and particular problems of self-realization.

Обдарованість – велике щастя та велике випробування як для володарів цього дару, так і для педагогів і батьків. В. С. Юркевич зауважує, що деякі батьки виступають по відношенню до обдарованих дітей як великі інквізитори [4, с. 21].

Одним із найбільш дискусійних питань, які стосуються проблеми обдарованості дітей, є питання про частоту проявів дитячої обдарованості. Існує дві крайні точки зору: «всі діти – обдаровані» і «обдаровані» діти зустрічаються вкрай рідко». Вказана альтернатива знімається в рамках наступної позиції: потенційна обдарованість щодо різних видів діяльності притаманна багатьом дітям, тоді як актуальну обдарованість – демонструє незначна частина дітей. Як вказує Н. С. Лейтес, «не завжди обдарованість людини, що зростає, в звичайних умовах навчання сама собою дозріває і розквітає. Є категорія дітей, чий, ніби «дрімаючий», інтелект потребує активної стимуляції, внутрішні сили якого потрібно власне пробудити».

Неправильно говорити про обдарованість як про унікальне і рідкісне явище. Оскільки від народження людина отримує певні задатки (Г. С. Костюк, Б. М. Теплов), наділена певними властивостями функціональних систем (П. К. Анохін, В. Д. Шадріков), то правомірно вважати, що всі без виключення люди потенційно творчі. Науковці відзначають, що не варто використовувати словосполучення «обдарована дитина» в плані констатації (жорсткої фіксації) статусу даної дитини. Адже очевидний драматизм ситуації, коли дитина, яка звикла до того, що вона – «обдарована», на наступних етапах розвитку раптом об'єктивно втрачає ознаки своєї обдарованості. Виходячи з цього, в практичній роботі з обдарованими дітьми, замість поняття «обдарована дитина» слід використовувати поняття «ознаки обдарованості дитини» (або поняття «дитина з ознаками обдарованості»).

Визнають, що ознаки обдарованості – це ті особливості обдарованої дитини, які проявляються в її реальній діяльності і можуть бути оцінені під час спостереження за її діями. При розгляді обдарованості потрібно звертати увагу на прояв її двох поведінкових аспектів: 1) інструментальний (характеризує способи діяльності (стратегія, стиль діяльності, структурованість знань, тип научуваності) і 2) мотиваційний (відношення дитини до тієї чи іншої сторони дійсності, а також до своєї діяльності (підвищена, вибіркова